

Najczęstsze wady wymowy u dzieci w wieku wczesnoszkolnym

Najczęstszymi wadami wymowy występującymi jeszcze wśród dzieci na wczesnym etapie nauki szkolnej są seplenienie i rerenie. Od najmłodszych lat dziecko ćwiczy narządy artykulacyjne poprzez czynności takie jak: żucie, ssanie i połykanie, czyli ruchy warg, szczęki i języka. W ten sposób cały aparat artykulacyjny, a zwłaszcza język przygotowuje się do prawidłowej wymowy głosek. Najtrudniejsze głoski wymagają najbardziej precyzyjnych ruchów, np. uniesienie języka za dziąsła, aby wymówić „szumiące” : sz, cz, ż, dż, lub najtrudniejszą „r”, przy której dziecko musi wytworzyć ruchy wibracyjne języka. Głoska r i głoski „szumiące” pojawiają się w rozwoju mowy dziecka najpóźniej i zdarza się, że w wieku 6 lat sprawiają jeszcze dzieciom trudności.

Zajęcia logopedyczne prowadzone z dziećmi można pogrupować na:

- ćwiczenia usprawniające narządy artykulacyjne: języka, warg
- ćwiczenia oddechowe – wydłużające fazę wydechu – (nos - usta)
- ćwiczenia fonetyczne i głosowe

Przykłady ćwiczeń **języka**:

- wysuwać język naprzemiennie - wąski i szeroki; na początku ruchy wolne, potem coraz szybsze; wysuwać język za jamę ustną, na dół, na boki, do góry;
- unosić język za wargę dolną, następnie górną;
- oblizywać wargi – usta szeroko otwarte (wargi można posmarować np.: dżemem czekoladą;)
- wypychanie językiem policzków,
- unosić język do zębów najpierw dolnych, potem górnych;
- liczyć czubkiem języka zęby górne najpierw od zewnętrznej, następnie od wewnętrznej strony;
- wykonywać najpierw wolne, potem coraz szybsze ruchy na boki, w górę i w dół językiem w powietrzu - jak wąż, następnie stopniowo cofać język w głąb jamy ustnej;
- wolno, a następnie coraz szybciej masować czubkiem języka zęby, następnie wałek dziąsłowy, podniebienie;
- cofanie szerokiego języka wzdłuż podniebienia (brzegi języka dotykają zębów trzonowych);
- naśladować ssanie cukierka czubkiem języka;
- klaskanie językiem, mlaskanie;
- naśladować grę na trąbce, parskanie konia, warkot motoru.

Przykłady ćwiczeń **warg** :

- wysuwać wargi do przodu, tak jak przy gwizdaniu a następnie rozciągać, jak do uśmiechu;
- ssać naprzemiennie wargi; cmokać, parskać wargami („kaczorek”);
- wciąganie i nadymanie policzków („grubasy”, „chudzinki”)
- przerzucanie powietrza z jednego policzka do drugiego (płukanie zębów)
- zagryzać jedną wargę drugą;
- przy zwartych szczękach i wargach przesuwając kąciuki ust: w prawo, w lewo,
- ciche i głośne wymawianie samogłosek a, o, u, ó, e, y, i, - ę, ą, (nos)
- wymawiać na przemian "a" - "o" przy maksymalnym oddaleniu od siebie górnej i dolnej wargi. Oblizujemy się jak kotek po wypiciu mleka, liczymy ząbki górne i dolne.

Mówienie jest nierozłącznie związane z **oddychaniem**. Ćwiczenia oddechowe można prowadzić w różnych pozycjach: na siedząco, w pozycji stojącej lub leżącej na plecach i na brzuchu. Ćwiczenia oddechowe:

- dmuchanie „na gorącą zupę”- nabierać powietrze *nosem* – wypuszczać powoli *ustami*
- dmuchanie na pianę podczas kąpieli, na zabawki pływające po wodzie;
- dmuchanie na piłkę pingpongową, zwitki waty, bibułka, paski papieru,
- dmuchanie na kulę z waty zaczepioną na nitce;
- dmuchanie przez rurkę do szklanki z wodą, do miski na umieszczone tam lekkie przedmioty (kawałki styropianu, papierowe statki);
- chuchanie na dłoń, na szybę;
- nadmuchiwanie balonów i gumowych zabawek, materaca, itp.;
- śpiewanie;
- puszczanie baniek mydlanych;
- granie na trąbce, flecie, harmonijce, gwizdku;
- zdmuchiwanie domku z kart;
- rozdmuchiwanie przez słomkę na kartonie rzadkiej farby akwareli lub kolorowego tuszu;
- odliczenie na jednym wydechu
- powtarzanie zdań na jednym wydechu (krótkie, potem coraz dłuższe).

Wszystkie te ćwiczenia wykonujemy w formie zabawowej!

Ćwiczenia fonetyczne i głosowe:

Słuch fonematyczny to zdolność precyzyjnego słyszenia i różnicowania dźwięków mowy. Dziecko musi wyodrębnić z potoku słów wyrazy, a w wyrazach sylaby i głoski. Ważne, aby dziecko potrafiło wychwycić prawidłowo kolejność głosek w wyrazie, gdyż ważna jest nie tylko forma, ale i treść wypowiedzi np. Tomek- domek.

Przykłady ćwiczeń **słuchowych** :

- wyróżnianie wyrazów w zadaniu;
- wyróżnianie sylab w wyrazie (wyklaskiwanie, układanie klocków...);
- zabawa w kończenie słów po podaniu pierwszej sylaby;
- wyszukiwanie w otoczeniu przedmiotów, których nazwy zaczynają się daną głoską;
- zabawa „Jedzie pociąg załadowany wyrazami na głoskę/sylabę”;
- domino obrazkowo-sylabowe - wyszukiwanie ciągu obrazków tak, aby ostatnia sylaba wyrazu była początkową sylabą wyrazu następnego;
- segregowanie obrazków według par głosek, np. s-sz, c-cz, d-t, w-f (grupowanie według początkowej głoski wyrazu);
- układanie rymów do podanych wyrazów np. lasek- pasek, kroki -loki itp.;
- wymawianie wyrazów z podaną sylabą np. 'ta' na końcu wyrazu np. tata, lata, mata itp.;
- różnicowanie opozycji fonemowych w wyrazach (Czy mówię to samo słowo, czy inne? np. kura - góra);
- reagowanie na źle wymówiony wyraz;
- wyszukiwanie wyrazów w wyrazach - np. "rak" - traktor, trakt, arak, burak, rakieta itp.;
- powtarzanie ciągów sylabowych, np. ta - to - tu - te - ty itp.;
- układanie i rozwiązywanie prostych rebusów, układanie wyrazów z pierwszych sylab obrazków;- odgadywanie wyrazów mówionych sylabami w wolnym tempie (synteza).

Najczęstsze rodzaje zaburzeń artykulacji i ich korekta:

Rozwój mowy u dziecka powinien być ukończony w 6-7 roku życia. W niektórych przypadkach kształtuje się on nieco dłużej i na początkowym etapie nauki szkolnej dziecko może jeszcze mieć trudności z wymawianiem prawidłowym głoski „r”, którą zastępuje inną głoską najczęściej l lub j. Głoski „szumiące”: sz, cz, ż, dż zamieniane są jeszcze na syczące „s, c, z, dz”. Mówimy wtedy o **niedokończonym rozwoju mowy**. Jeżeli dziecko zastępuje głoskę inną, zniekształconą, która nie występuje w przyjętej formie fonetycznej w naszym języku, traktujemy to jako wadę wymowy.

ROTACYZM czyli reranie

Rotacyzm to zaburzenie artykulacji polegające na nieprawidłowej realizacji głoski r. Głoska ta może być przez dziecko deformowana, zamieniana na inną głoskę lub opuszczana. Ponieważ jest to jedna z ostatnich głosek pojawiających się w toku rozwoju mowy dziecka, cechuje ją największa liczba zniekształceń.

Występowanie u dzieci w wieku do 6 roku życia zamiany r na inną głoskę (najczęściej l) nie traktuje się jeszcze jako patologii, bowiem na etapie kształtowania się mowy jest to swoistego rodzaju cecha, która jeszcze się pojawia. R jest głoską trudną do wymowy i pojawia się stosunkowo późno, dlatego dzieci zamieniają ją na głoski łatwiejsze do wymówienia.

W takich sytuacjach dzieci poszukują artykulacji zastępczych (łatwiejszych do zrealizowania). Aby przeciwdziałać takim sytuacjom należy zalecać wykonywanie w domu ćwiczeń przygotowujących aparat artykulacyjny do prawidłowej wymowy głoski r. Takie stymulowanie rozwoju mowy jest też wskazane w przypadku dziecka np. 5 czy 6 – letniego, które wymawia wszystkie głoski prawidłowo, dobrze się rozwija, ma dobry słuch i sprawny aparat artykulacyjny, a jedynie zastępuje głoskę r głoską l (prawidłowo realizowaną).

Dane te świadczą o tym, że brak **r** jest zjawiskiem **rozwojowym**, tzn. wynika jedynie z indywidualnego tempa i rytmu rozwoju dziecka.

W pracy z dzieckiem nad usprawnianiem aparatu artykulacyjnego tzw. „gimnastyka buzi i języka” zalecane są systematyczne, codzienne ćwiczenia. Poniżej prezentujemy rodzicom wykonywanie z dzieckiem następujących ćwiczeń: (uelastyczniających *czubek* języka)

- dotykanie czubkiem języka kolejno do wszystkich zębów górnego łuku zębowego (od lewej do prawej i od prawej do lewej strony);
- uderzanie językiem po wałku dźwiękowym z jednoczesnym wymawianiem:
  - t-t-t-t-t
  - d-d-d-d-d
  - n-n-n-n-n
- unoszenie szerokiego, luźnego języka do górnych dziąseł i wydmuchiwanie powietrza na przednią krawędź języka z jednoczesnym wymawianiem głoski t;

Częstą przyczyną rotacyzmu jest niedostateczna sprawność *czubka* języka, który nie wykonuje ruchów wibracyjnych potrzebnych do pojawienia się prawidłowego r.

Na brak prawidłowego r może mieć wpływ:

- budowa narządów artykulacyjnych – skupiając się na języku to jego budowa ma znaczenie na wytworzenie ruchów potrzebnych do wymowy omawianej głoski.
- zbyt duży i gruby język,
- wzmożone bądź osłabione napięcie mięśniowe języka,
- zbyt krótkie *węździdełko* (pod językiem)

Niekiedy przyczyny braku r, lub występowania wadliwego r można doszukać się

w obniżonym poziomie słuchu, opóźnionym rozwoju ruchowym lub umysłowym, nieprawidłowych wzorcach wymowy osób z otoczenia.

W przypadku rotacyzmu ważne są ćwiczenia wstępne – narządów artykulacyjnych, a w szczególności pionizujące język, mające doprowadzić do wibracji jego czubka.

Szybkie wymawianie głosek: tttt, dddd, tdttdt, tdntdn, tede tede, tedo tedo, tedu tedu

Kolejno:

Tda, tdo, tde, tdu, teda, tedo, tedu, tedy

Trla, trle, trlu, trly

Innymi ćwiczeniami są zabawy z użyciem cienkiego paska papierka. Wąski papierek wycięty z kartki umieszczamy na czubku języka za górnymi zębami i polecamy dmuchać na papierek wymawiając t, a następnie tr. Papierek powinien odskoczyć.

Podczas przygotowania dziecka do wywołania głoski [r] stosuje się ćwiczenia "uwrażliwiające" czubek języka, ale także ćwiczenia eliminujące nadmierne napięcie. W czasie realizacji głoski [r] koniuszek języka pod wpływem odpowiednio skierowanego strumienia powietrza powinien wibrować i delikatnie uderzać o wałek dziąsłowy. Nie robi tego jeśli będzie napięty i usztywniony. Ale jeśli jest napięty, jak go rozluźnić?

Można zastosować masaż języka / np. delikatne masowanie zębami/. Inną propozycją dla dziecka jest ćwiczenie w formie zabawy w udawanie np. komara albo bączka latającego nad łąką. Podczas zabawy czubek języka należy ułożyć (ustawić) u góry za ząbkami i dmuchać na niego delikatnie starając się jednocześnie powiedzieć [żżżżżż, d-ż-d-ż-d-ż]. Zabawa ma swój mały sekret, a mianowicie, że ćwiczenie jest dobrze zrobione wtedy, kiedy dziecko poczuje delikatne łaskotanie (przebiegające mrówki) na czubku języka.

SEPLENIENIE

To nieprawidłowa realizacja głosek wszystkich trzech szeregów:

I - ciszącego, tj. **ś ż ć dź**

II - syczącego tj. **s z c dz;**

III - szumiącego tj. **sz ż cz dź.**

Głoski te są realizowane ze znacznym zbliżeniem górnych i dolnych zębów.

U dzieci w wieku wczesnoszkolnym najczęściej spotykamy seplenienie międzyzębowe. Przy wymawianiu głosek s, z, c, dz, język „wchodzi” między zęby. Przyczynami tego mogą być: wada zgryzu, ubytek zębów, ssanie kciuka. Najważniejsze ćwiczenie to cofanie języka za dolne zęby (skutecznie - przed lustrem)

U dzieci 6-letnich również częstym zaburzeniem mowy jest wadliwa wymowa głosek sz, cz, ż, dź.

W praktyce głoski sz, ż, cz, dź najczęściej są zamieniane na ich łatwiejsze odpowiedniki z pozostałych dwóch szeregów, realizowane prawidłowo bądź deformowane (np. sz jest zastępowane przez s przedniojęzykowo-zębowe, ewentualnie przez s realizowane międzyzębowo bądź bocznie; może też być zastępowane przez ś prawidłowo realizowane, przez ś międzyzębowe lub boczne).

Przyczyny:

Najczęstszą przyczyną wadliwie wymawianych głosek sz, ż, cz, dź jest niska sprawność języka. Dziecko ma dużą trudność w uniesieniu czubka języka do wałka dziąsłowego. Może to być związane z małą elastycznością wędzidełka podjęzykowego.

Dlatego też terapię rozpoczyna się od ćwiczeń w uelastycznianiu wędzidełka i pionizacji języka

(tj. od oblizywania językiem podniebienia, górnych zębów i wargi, ostrzenia czubka języka o górne siekacze, masowania czubkiem języka wałka dziąsłowego, przy czym należy baczyć, by ćwiczenia te były wykonywane przez dziecko z dużą precyzją i przy szeroko otwartych ustach).

Najpierw ćwiczymy wymawianie głoski sz, która jest najważniejsza. Po jej dokładnym opanowaniu następne głoski ż, cz, dż dziecko wymawia łatwiej (prawie automatycznie).

Głoska „sz”

W lustrze pokazujemy dziecku układ języka i warg. Polecamy zrobić to samo, tzn. unieść język za górne zęby (na wałek dziąsłowy), zęby zewrzeć (zbliżyć ale nie zaciskać) i wargi lekko wysunąć do przodu (ułożyć w „ryjek”). W takim układzie polecamy dziecku wymawiać podczas wydechu przedłużone „sz”.

Jeśli są problemy, można pomóc dotykając czubek języka i miejsce za wałkiem dziąsłowym lub unosząc szpatułką język za górne zęby. Zęby zbliżamy i wargi lekko wysuwamy do przodu poprzez naciśnięcie policzków.

Ważne w pracy nad korektą wymowy są zasady:

- **systematyczności ćwiczeń dziecka**, polegająca na systematycznym prowadzeniu ćwiczeń artykulacyjnych, ale jest to zasada która odnosi się także do kolejności nauczania poszczególnych dźwięków: od etapu przygotowania narządów artykulacyjnych, po wywołanie głoski w izolacji, połączenie z samogłoską, następnie ćwiczenie na początku wyrazu, w środku i na końcu, oraz utrwalanie w zdaniach i opowiadaniach.
- **zasada stopniowania trudności** polega na przechodzeniu od tego, co dla dziecka jest łatwiejsze do trudniejszego etapu. Od ćwiczeń nad głoską, która w etapie rozwoju mowy pojawia się u dzieci wcześniej, a następnie nad tą, która jest artykulacyjnie trudniejsza.
- **zasada utrwalania**, polegająca na ćwiczeniu i utrwalaniu zdobytych umiejętności w różnych konfiguracjach, aż zostaną one przyswojone i będą występować w mowie spontanicznej.
- **zasada aktywnego i świadomego udziału dziecka w ćwiczeniach**. Bez aktywnego zaangażowania i motywacji do wykonywania ćwiczeń nie sposób osiągnąć sukcesu.

W rozwoju mowy ważna jest nie tylko właściwa artykulacja czyli wymawianie wszystkich głosek, ale także bezbłędne budowanie dowolnych wypowiedzi poprawnych pod względem gramatycznym i stylistycznym.

Rodzice mają ogromny wpływ na prawidłowy rozwój mowy u dzieci szczególnie w wieku wczesnoszkolnym.

Jak wspomagać językowy rozwój dziecka?

1. Często czytaj dzieciom ulubione bajki, wiersze, opowiadania – wyraźnie, z odpowiednią intonacją i modulacją głosu.
2. Podczas rozmowy utrzymuj z dzieckiem kontakt wzrokowy.
3. Odpowiadaj na wszystkie pytania dziecka (od razu, w miarę możliwości)
4. Przy okazji rozmowy staraj się, aby dziecko zawsze dowiedziało się czegoś nowego, poszerzaj jego wiedzę i zasób słów.
5. Włączaj się chętnie do zabawy słownej, ucz go dialogu, to znaczy tego, że w rozmowie mówimy na przemian – raz ty, raz ja.
6. Często rozmawiaj z dzieckiem przy czynnościach i sytuacjach, które razem wykonujecie i przeżywacie.